

Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

Юридически факултет

Катедра „Правни науки“

.....

Надя Георгиева Бояджиева

Международните отношения в периода

на Студената война

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

На дисертационен труд за присъждане на научна степен

„доктор на науките“

Научна специалност 3.6. Право

Международно право и международни отношения

Варна, 2017

Автореферат на дисертационен труд на тема:

„Международните отношения в периода на Студената война“

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за публична защита от Катедра „Правни науки“ на 6 февруари 2017 г.

Дисертационният труд включва 402 страници. Състои се от осем глави, въведение, заключение, списък на приложенията, списък на съкращенията, списък на използваните източници и литература.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 15 май 2017 г. пред научно жури в състав:

Вътрешни членове:

1. проф. д-р Емил Георгиев Константинов
2. проф. д.ик.н. Анна Манолова Недялкова
3. проф. д-р Динко Георгиев Динков

Резервен член:

проф. д.ик.н. Нина Ангелова Дюлгерова

Външни членове:

1. проф. д-р Александър Любомиров Рангелов
2. доц. д-р Кремена Божидарова Раянова
3. проф. д.пол.н. Атанас Гочев Гочев
4. проф. д-р Благой Никитов Видин

Резервен член:

проф. д-р Габриела Белова Белова-Ганева

Дисертационният труд и материалите по защитата са на разположение в Катедра „Правни науки“, Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“ и на интернет страницата на Университета.

Увод

Като особена форма на обществените отношения, международните отношения (МО) възникват в процеса на външнополитическата дейност на държавите, както и на международните организации и недържавните участници в международната политика, проявяват се в международни политически събития, процеси, проблеми, ситуации. Като сложно обществено явление, МО включват в себе си политически, икономически, военни, стратегически, хуманитарни, културни и други взаимоотношения, сред които преобладаващо място заемат междудържавните отношения.

Международните отношения анализират стратегическите взаимодействия между участниците в рамките на международната система и конфигурациите на разположението на политическите сили на международната сцена. В съвременните международни отношения един от най-разпространените модели се основава на разграничения на броя на Великите държави или свръхдържави, които влизат в структурата на МО. В съответствие с този критерий съществуват следните структури на международни системи: еднополярна (еднополюсна); биполярна (двуполюсна); многополярна (многополюсна).

След Втората световна война безспорен лидер в развитието на научните изследвания на МО се явяват САЩ, където интересът към тези проблеми е предизвикан от нарасналата роля на САЩ в световен мащаб. В настоящия момент по-голямата част от световната литература по МО се издава в САЩ. Определени приноси в развитието на понятието за МО и теорията на МО имат Великобритания и Франция, както и други западноевропейски държави.

През 1948 г. под егидата на ЮНЕСКО в Париж на колоквиум на политолози е определена структурата и развитието на политическата наука, в която са включени теорията и историята на политиката, както и идеите за изучаване на международната политика, международните организации и международното право. В периода на Студената война основен проблем за изследователите на МО е идеологическото противопоставяне. Западните изследователи виждат основната заплаха за световния ред в комунизма и отделят основно внимание на военната политика, на политиката на сигурност.

В края на 70-те години на XX в. международниците обръщат внимание на икономическия фактор, в резултат на което се появява научната област, получила името „международна политическа икономика“. Изучаването на международната икономика дава силен тласък и на развитието на изследванията в областта на МО. Създаването на „теорията на МО“ е принос на плеяда американски учени, чиито успехи впоследствие са възприети в редица западноевропейски страни, а след промените в СССР – и в Русия и в държавите от бившия Източен блок.

Научни изследвания по проблема се извършват и в други страни. Дълго време в СССР, а оттам – и в страните с народна демокрация, в литературата за МО господства разбирането, „че международните отношения са съвкупност на икономически, политически, идеологически, правни, дипломатически и други връзки и взаимозависимости между държавите и системите от държави, между основните класи, основните социални, икономически, политически сили, организации и обществени движения, действащи на световната арена, т.е. между народите в най-широкия смисъл на тази дума“ . Посоченото определение не се приема в по-новите изследвания и е подложено на сериозна критика. Съществуващото изоставане на СССР и страните от бившия Източен блок в изследването на МО и развитието на теорията се преодолява постепенно.

След разпадането на СССР и на социалистическия блок в развитието на социалните науки, в това число на международните отношения и теорията на международните отношения, настъпват съществени промени, в основата на които стои преодоляването на класовия подход при изучаването на обществените отношения и силният порив за освобождаване на науката от идеологемите. В Русия се създават реални възможности за развитие на науката за международните отношения и теорията на международните отношения. Тя излиза от затворения кръг на изследване в полузакрити или закрити учебни заведения или структури в тях. Дисциплината международни отношения започва да се изучава в много университети и институти. Публикуват се много трудове, създават се школи. Забелязва се стремеж да се обособи руска наука за международните отношения. Нейното развитие в началото е под силното влияние на западната и преди всичко на американската наука за международните отношения и теорията на

международните отношения. Това влияние остава и днес в рамките на необходимото и полезно споделяне и приемане на успехите на науката, която е водеща.

Първият факултет в СССР по международни отношения е създаден през 1943 г. в Московския държавен университет „М.Ломоносов“. Една година по-късно той е преобразуван в самостоятелен институт – Московски институт по международни отношения. През 70-80-те години на ХХ в. настъпва преходът от преобладаващите исторически изследвания към теорията на международните отношения.

Ако за американските теории за международни отношения е характерен стремежът за практическо приложение на теорията, която не винаги е довела до успех на реализацията ѝ в политическите решения и поведение на страната във външната ѝ политика, то тази характеристика към момента не е относима като преобладаваща в руските национални изследвания в международните отношения и ТМО. Особено значение за концептуализацията на международните отношения в Русия намира широко приложение в създаването на учебници и подготовка на студенти.

В нашата страна преподаването на международните отношения като самостоятелна дисциплина започва в Софийския университет в рамките на Юридическия факултет в края на 40-те години на ХХ век. По-късно дисциплината се изучава и в други университети в страната, където са създадени структурни звена или специализации в техните рамки. По-късно специалност „Международни отношения“ е създадена с постановление на Министерския съвет на България от 1976 година, с което започва обучението във Висшия икономически институт „Карл Маркс“ в гр. София. Първият випуск завършва през 1981 г. По този начин се слага началото на специализираната подготовка на специалисти по международни отношения и външна политика в нашата страна. Днес в различните висши училища се изучават дисциплините История на международните отношения, Теория на международните отношения, Теория на външната политика, Външнополитически анализ и прогнозиране, Сравнителен анализ на теории за международните отношения и външната политика, Международна и национална сигурност, Международни спорове и конфликти, Външна политика на България, Теория и практика на международните преговори и др.

След настъпилите промени в страната през 90-те години на миналия век се очертава тенденция на подчертан интерес към международните отношения и ТМО. Публикуват се съчинения, посветени специално на ТМО, а в последните години и свързаните с нея сигурност, тероризъм, глобализация, правата на човека, история на международните отношения, регионални конфликти, операции по мира и др.

Актуалност на изследването

Необходимостта от научните изследвания на МО въобще и в частност изследването на МО в периода на Студената война, едва ли може да бъде оспорена. И в настоящия момент сред изследователите продължават да съществуват различия относно това следва ли МО да изучават динамиката на случващото се в МО, т.е. на злободневните теми на деня. Безспорно е, че изследванията на МО не могат да избегнат актуалните проблеми интересувачи обществото, но не това е тяхната основна задача и цел.

Актуалността на проблема произтича и от факта, че днес, от дистанцията на четвърт век след падането на Берлинската стена, която бе символ на Студената война, и последвалото разпадане на СССР и на Източния блок, теоретиците на МО си задават въпроси дали създадените теории от западната мисъл са издържали теста на времето и са отговорили на потребностите на тогавашния исторически момент. Резонно е да се постави въпросът и за това доколко теориите са намерили приложение в практиката и дали са успели вярно да отразят произтичащото в международната политика. Трудът има за задача да даде отговор в значителна степен на поставените въпроси.

Проблемите на деня ни дават възможност за екстраполация и по този начин ограничават възможността за формулиране на хипотеза за бъдещото развитие на МО в определен регион или в глобален план. Такава възможност дава познаването на историята, която от дистанцията на времето предоставя големи възможности за изследване на моментните събития и техния резултат, за намиране на определени закономерности, на базата на които могат да се направят научни прогнози.

В този смисъл, науката за МО има не само своята познавателна, дидактическа роля, но и прогностична роля, която може да определи в значителна степен поведението на решаващите играчи на световната сцена.

Историческите познания поради своя характер са източници на сведения и факти, на които може да се опре всяко социално изследване, в т.ч. и изследванията на МО. Споровете относно наименованието на това научно направление са преодолени, т.е. то вече е общоприето, а и новите реалности на международната сцена дават категорична подкрепа на наименованието на дисциплината – а именно – международни отношения, което отчита разширяването на броя и вида на участниците в международните отношения, които не са вече само държавите.

Особено силен интерес към изучаване на МО се наблюдава в десетилетията след настъпилите промени в СССР и държавите, принадлежащи към бившия Източен блок. Самостоятелните вече държави търсят своето ново място като съставна част, елементи от системата на МО и е естествено да развият научно направление като теорията на международните отношения, което да подпомогне процеса на вземане на външнополитически решения и да даде обяснение на произтичащото в международната система. Демократичните промени в тези държави са обективно обстоятелство, което създава благоприятни условия за развитието на МО като самостоятелно научно направление и самостоятелна дисциплина, защото настъпилите промени изискват нови решения в МО.

Днес изследването на МО поставя пред изследователя предизвикателства от различен характер. Динамиката на промените, особено след Втората световна война (1939-1945 г.), създаването на коренно различна и непозната до този момент международна система дава подтик за разрастване на обхвата на изследваните процеси, тенденции и специфики на периода. Различни са причините за това и те са от различен характер. Накратко те могат да се потърсят в следните посоки:

- първо, днес учените започват да изследват нови въпроси от международните отношения, които включват международната политика в областта на опазването на околната среда, международната етика и глобализацията;

- второ, появяват се нови методи в самата наука за международните отношения;
- трето, обхватът на методологиите съществено се разраства през последните десетилетия, като включва все повече статистическите методи и анализа на рационалния избор;
- четвърто, наблюдава се и стремеж към отделяне на повече внимание на нови и важни области на изследване, каквито са например значението на международните договори и обяснението на характера на различните конфликти, които в последния четвърт век нарастват както по брой, така и по интензитет;
- пето, не и на последно място, изучаването на влиянието на правния фактор на МО. Макар и освободила се от „опеката“ на правната наука, науката за МО не може да се развива без отчитане на влиянието на правото и динамиката на правната регламентация на МО.

След приключването на периода на Студената война настъпват драстични промени в МО, свързани с процесите на глобализация, новите заплахи за международната и националната сигурност и за човешката сигурност. Особено чувствителна е темата за правата на човека и тяхната защита в съществуващия към момента международен ред и неговата международноправна рамка, както и в националните законодателства и фактическото им прилагане от националните власти. Изучаването на този проблем е непосредствено свързан с изучаването на МО – с тяхното съдържание, водещи фактори и създадени действащи правни механизми.

Тези нови тенденции в изучаването на науката за международните отношения несъмнено довеждат до по-висока степен на специализация както по отношение на отделните направления в структурата на обекта и предмета на изследване, така и по отношение на методите и процесите на взаимоотношение не само с утвърдилите се отдавна науки, но и формиращите се през последните няколко десетилетия.

Състоянието на изследвания проблем в световната и европейската специализирана литература показва, че е налице безспорен интерес към изучаването и обяснението на процесите, протичащи в МО от теоретичен,

историографски, международноправен, геополитически дискурс. Ако първият „бум“ в изследването на МО и създаването на многобройни теории за МО се появява на научната сцена в средата на миналия век, когато се оформя характерът на Студената война, то вторият такъв значителен напредък започва след приключването на периода на Студената война. Интересът към науката за МО, като обхвана и отделни европейски страни, и целия европейски континент. Този интерес продължава да се разширява и по отношение на страните от други континенти, в това число и към страните от т.нар. „трети свят“. За този процес от голямо значение е и факта на постепенно разкриване за ползване от изследователите на част от държавните архиви на свръхдържавите – САЩ и СССР и на други държави от двата блока.

Очертаните тенденции в развитието на МО, в значителната си степен свързани и обусловени от периода на Студената война, засили още повече интереса ми към този исторически период на двуполусно противопоставяне.

Многобройните специализации в различни държави – както на Изток, така и на Запад, достъпът до световни библиотеки и водещи архиви затвърди у мен убеждението, че в световен мащаб интересът към периода на Студената война след приключването му, не стихва, а нараства, за което са свидетелство огромният брой монографии, колективни изследвания, създаването на нови архиви, учредяването на специални институти, центрове във всички точки на света, които имат основно предназначение да съсредоточат интелектуалната мощ на няколко поколения в изследването на неизследвани или недостатъчно изследвани аспекти на периода на Студената война от дистанцията на четвърт век след края му.

Наличието на няколко научни изследвания в българската специализирана литература, посветени на изследвания проблем, е крайно недостатъчно и поставя родната наука в незавидна позиция както спрямо съседните държави, принадлежали към Източния или към Западния блок, както и спрямо богатата вече литература в държавите от Централна Европа, бившия СССР, особено по отношение на изключително многообразната, задълбочени изследвания в руската специализирана литература, както и в западноевропейската и американската научна литература. Това песимистично наблюдение се засили и от значително по-малкия брой колективни

монографични трудове за МО в изследвания период, за разлика от богатата научна продукция, с които се отличава българската историография, свързани с изследването на МО в други исторически периоди. Независимо от това, в изложението авторът се е стремил да привлече изследванията на българските учени по отделни проблеми, касаещи пряко темата на труда.

Дългогодишният ми преподавателски опит откри още един проблем – липсата на достатъчна учебна специализирана литература за периода. С малки изключения, студенти, специализанти, докторанти се сблъскват с липсата на достатъчна учебна литература на български език. Тези констатации ме подтикна да насоча усилията си към изследването на този специфичен период от международната политика с разбирането, че по този начин ще се запълни, поне частично, една сериозна празнина в областта на научните изследвания.

Цел на изследването

В настоящия труд *основна научно-изследователска цел* е да се изследват международните политически отношения в конкретен исторически период – известен в специализираната литература като Ялтенско-потсдамска система на МО или система на Студената война, разглеждани през призмата на теоретичното осмисляне в тяхната историческа еволюция - от средата на 40-те години на XX век до края на периода на двуполюсното противопоставяне в международната система в началото на 90-те години на XX век. В труда е използвано наложилото се понятие в научната литература на изследователи от водещи държави - „Студена война“.

Предмет на изследване

Предмет на изследване в този труд е двуполюсната система на международни отношения, която се създава след Втората световна война и продължава до началото на 90-те години на XX в. с основен акцент върху международноправните и теоретичните аспекти на процесите, спецификите, явленията в системата и резултатите от политиката на свръхдържавите и техните блокове и поставянето ѝ в контекста на развитието на международната система, както в исторически ретроспективен план, така и по отношение на съвременните процеси и явления в международната политика.

Както бе посочено, вниманието в този труд е съсредоточено главно върху теоретичните и международноправните измерения на МО, без да се засягат в такава степен другите важни аспекти на МО като икономически, културни, хуманитарни и др.

Методи на изследване

Като сравнително младо научно направление от гледна точка на краткото си историческо съществуване в сравнение с утвърдени науки като юридическата и историческата наука, например, науката за МО заимства методи на изследване от различни социални и точни науки. Споделяното от някои изследователи схващане, че процесът на търсене и приспособяване на методите е завършил и е започнала стабилизация на апробираните методи, не може да се приеме, тъй като проблемът с методите на МО не е напълно изчерпан, което е констатирано в първа глава на труда. Учените все още не са стигнали до общо разбиране за понятието „метод“, както и до общо разбиране за методите, използвани в МО. Това е така, защото МО е сравнително ново изследователско направление, интердисциплинарно по своя характер, което заимства методи на изследване от различни социални и точни науки.

Теоретичната дискусия относно методологията и методите в науката за МО е особено активна в края на 90-те години на ХХ в. Като водещи учени, които насочват вниманието към дебат са Майкъл Брекър и Брус Буено де Мескита. Те не само апелират към дискусия сред научните среди, но в качеството си на президенти на Асоциацията по международни отношения, правят практически стъпки в тази насока. Така например, Брекър смята, че „полето трябва да се откъсне от нетолерантността на състезаващите се парадигми, модели, методи и открития“, като в същото време посочва важността на „кумуляирането на знанието и изследванията, които създават мостове между методите“.

Въз основа на запознаването със специализираната литература авторът приема виждането, че използваните в МО методи могат да се групират по различен начин. С разбирането, че за целите на настоящето изследване по-пълното им разглеждане не е необходимо, в труда е възприета следната утвърдена по-обща класификация на методите, а именно: методи

на анализ на ситуацията; експликативни методи, прогностични методи и др. За съвременните МО прогностичните методи заемат особено важно място.

Поради тези съображения, авторът приема, че при изследване на процесите в МО днес е необходимо да се прилагат комбинирани методи, както и интердисциплинарни методи, с което да се насърчи диалогът между различните методологически подходи и направления на науката – позиция, която е приложена на практика в труда.

Методологическа основа на изследването са използваните значителна част от апробираните в различните хуманитарни и социални науки методи. Тук са използвани почти всички методи за анализ на ситуацията (общонаучни методи в МО): методите на изучаване на документи, метод на описание, метод на сравнението, от групата на експликативните методи се използва конкретно ивент-анализ, контент-анализ. Използван е и историко-социологическият метод, историко-описателният метод, както и метода на анализ на вземане на решение, и др. Прогностичните методи заемат особено важно място за съвременните МО. Системният подход позволява да се изучи обекта в неговата единство и цялост и помага да се намерят корекции във взаимодействащите си и взаимосвързани елементи, т.е. да се открият закономерностите на функциониране на системата на МО.

Следва да отбележим, че за получаване на точни резултати при изследване на процесите в МО е необходимо да се прилагат комбинирани методи, какъвто е и подходът на автора тук.

Общо представяне на труда.

В структурно отношение трудът се състои *от въведение, осем глави, заключение (в обем от 359 страници), списък на приложенията, приложения (6 таблици и един документ – общо 7), списък на съкращенията, списък на използваните източници и литература.*(над 130 източници (монографии, статии и студии) на кирилица и близо 200 източници на латиница, архивни документи (публикувани и непубликувани); актове и документи (на кирилица и на латиница), справочници и периодичен печат.

При написването на труда от изключително важно значение се оказва дългогодишният ми преподавателски опит във висши училища в страната, както и лекциите в чужбина като гост-професор в престижни академични

институции в Европа, САЩ, Русия, Китай и др. Многобройните специализации в чужбина и активните академични контакти благоприятстваха достъпа до литературни източници – включително и най-новите, които са използвани активно при написването на този труд.

За написването на труда са използвани широк кръг литературни източници от областта на международното публично право, от областта на наказателното право, международните отношения, исторически трудове, и др. от български и чужди автори. От приложения списък на източниците и литературата е видно, че авторът е използвал литературни съчинения на български и на чужди езици, като броят на трудовете на чужди езици преобладава значително. Същата констатация се наблюдава и при използваните архивни документи и групата на актове и документи.

Освен специализираната литература, авторът е привлякъл надеждни публикувани и непубликувани архивни документи от архивите, в които е имал възможност да работи и да черпи архивни свидетелства, включително и новоразсекретени, по време на творческите командировки и специализации в различни европейски държави, Русия и САЩ, както и от Архива на Министерство на външните работи на Република България. Многобройните позовавания на българска и чужда литература се допълва от използването на архивни документи – публикувани и непубликувани. Друга важна група източници са актове и документи – подредени в библиографията съответно на кирилица и на латиница; различни справочници, периодичен печат, който е ползван тук спорадично.

Дисертационният труд се базира на знанията и опита, придобити по време на дългогодишен творчески и преподавателски опит, многобройни специализации, както и експертен опит главно в чужди центрове, като Фрийдъм хаус (Freedom House) в САЩ и др.

В **глава първа** на изследването *„Науката за международните отношения – същност и основни понятия“* специално внимание е отделено на разбирането на понятието, същността и съдържанието на науката за МО от представители на различни направления – български и чужди учени, разгледани са основни теоретични въпроси относно обхвата на МО; проблемът за обекта и предмета на науката за МО; основните методи в науката за МО с акцент върху най-важните според нас. За по-задълбочено

осмисляне на теоретичните аспекти на МО са разгледани понятието „система на МО“, системният подход в МО, важни понятия като: „външна“ и „вътрешна“ среда на системата на МО; посочени са основните фактори, които имат определящо влияние върху системата на МО; най-важните характеристики на системата на МО, които я отделят от другите системи.

Сред основните въпроси, пред които е поставен всеки изследовател, който се занимава със сложната международноправна материя, е необходимостта от изясняването на важността на използваните методи. Поради това е обърнато внимание на въпроса за използваните за изследователски цели в МО методи. Направен е изводът, че се използват както общотеоретични методи (системен, структурно-функционален, сравнителен, диалектически, исторически, бихейвиористски (поведенчески) и др.), така и емпирически методи, позволяващи да се получи информация за конкретни явления или процеси, протичащи в МО (статистически методи, анализ на документи, допитване, наблюдение, делови игри, експертни оценки и др.).

Разглеждането на посочените методи и класификацията им има за цел да покаже същността на проблема и опитите за неговото решаване. В резултат на анализа на теорията на МО, в труда се правят следните изводи:

- Независимо от различните класификации на методите, се очертава тенденцията на заимстването им от различни дисциплини;
- Строгото разграничение между методите на естествените науки, на точните науки и на социалните науки вече не е така категорично;
- Проникването на методите от един вид и клон на науката е видим процес. Това взаимно проникване води само до позитиви за различните научни направления, в това число и за МО;
- В МО се използват както общотеоретични (приложими във всички науки), така и общонаучни – приложими в група науки, например социалните науки, така и приложни методи, частнонаучни методи.

Прилагането на различните методи, присъщи на една група науки, в друга, или на група методи от една наука в друга, търпи известни промени, за да се пригодят към спецификата на приемащата ги наука поотделно, така и

при тяхното групиране – т.е. ползване на повече от един метод заедно с други методи или използването на други методи като спомагателни, за да се получи по-голяма точност при изследването на определен обект на МО.

Посочените в труда класификации не претендират за изчерпателност поради разбирането на автора, че всяка класификация на методите е относителна, защото откриването на нови методи или преоткриването на възможностите на старите методи, е процес, а не окончателен факт.

Разглеждането на различни определения относно метода на МО идва да покаже разнообразието, което съществува сред теоретиците на МО, а то произтича от разнообразието относно определението сред учените изобщо. Ето защо в труда е застъпено схващането, че методът може да се разбира като сбор от прийоми, средства, процедури, използвани от определена наука за изследване на предмета ѝ или като вече съществуващи знания.

Като взема под внимание разнообразието на определенията, авторът подчертава, че политическите явления и процеси се изучават с помощта на различни методи. Едно стегнато определение на методиката според автора, е следното: методиката може да се определи като последователност на действията, която отразява алгоритъма на прилагане на конкретен метод.

Въз основа на разсъжденията относно появата, развитието и утвърждаването на науката за МО и връзката ѝ със сродните хуманитарни и социални науки, са направени следните изводи:

- първо, МО, както и други науки, използват широк спектър от различни методи, прилагайки ги към своя обект на изследване;
- второ, науката за МО използва различни методи, заимствани от други науки;
- трето, заедно с развитието на науката за международните отношения, се разкрепостява и разбирането за използваните методи в международните отношения.

Въз основа на теоретичното осветляване на различните видове методи, на техните предимства, е направена констатацията, че методите на изследване пораждат нестихващи до днес спорове относно това какви методи трябва да се използват за изследване в науката за МО. Това е така, защото проблемът за метода на изследване е един от най-важните проблеми за всяка наука.

Посочена е връзката между метода и обекта на изследване, като методът трябва да са известни на изследователя преди да започне изследването на обекта. Всеки изследовател предпочита един или друг метод (методи) като отчита конкретните условия, както и възможностите за използване на технически средства, електронно-изчислителна техника, помощници и прочие. Прави се изводът, че това не означава, че изследователят е свободен при избора на методите, той е принуден да се съобразява както с обекта на изследване, с целите, задачите на изследване и не на последно място – с материалните възможности, които са налични, защото някои от методите на изследване изискват събиране, обработка и анализ на голям обем от информация, т.е. по-високо финансиране.

Теоретичните въпроси, свързани с метода и обекта на изследване са необходима въвеждаща част от труда, явяват се важно предисловие, преди да се пристъпи към същността на изследвания основен въпрос в труда – а именно теоретичните и международноправните аспекти на конкретния исторически времеви отрязък, известен като Студена война в световната политика. Без да е нужно изчерпателно посочване на всички използвани методи, авторът се спира на най-важните. Посочено е, че в изследванията на много известни учени като Раймон Арон, се наблюдава широко използване на историко-социологическия подход. С това се внася съществен принос в развитието на МО, като се доказва операционалността и прогностичните възможности на този подход.

Според някои представители на традиционалистите, количествените методи не са достатъчни за анализ на процесите в МО и не могат да претендират за универсалност. Като илюстрация на тази теза е приведено като пример понятието „власт“. Според традиционалистите „властта“ представлява качеството на МО, което може да бъде проверено, оценено, предположено, но не може да бъде измерено количествено, т.е. не може да бъде измерена властта, която има политическата фигура, но тя може да бъде измерена с качествени показатели без компютър и сметачна машина.

Основният спор между т.нар. „традиционалисти“ (Ханс Моргентхау, Раймон Арон, Мартин Уайт, Хедли Бул и др.) и „модернистите“ (М.Каплан, Дж. Фон Дюман, Дж. Моделски, О.Моргенщайн и др.) се изразява в това кои от методите са най-подходящи за изследване на процесите в МО.

Привържениците на класическия подход – „традиционалистите“, предпочитат историко-описателния или интуитивно-логическия подход, докато привържениците на научния подход – „модернистите“, се придържат към методи, които широко се използват в точните науки – т.е. на операционно-приложните или аналитико-прогностичния подход – формализация, изчисление на данни и др. Традиционалистите разглеждат системата на МО като еволюционен процес, който изисква знания преди всичко по история, докато модернистите подчертават значението на статистическия анализ, проверка на хипотезите, за поведението, отношенията между държавите с използване на общонаучни методи.

Изложеното противоречие между представителите на двете течения поражда втория „голям“ спор или „голям дебат“ през 60-те години на XX век, който не решава съществуващите противоречия, но довежда до търпимост на двете течения. Международните отношения не могат да бъдат изучавани, анализирани и прогнозирани само с прилагането на един от двата подхода, защото те поначало имат стохастически характер. В действителност, научните методи на традиционалистите и на модернистите взаимно се допълват. Ето защо те изключват духотомията на МО.

В първата глава друг важен акцент е *търсенето на общото и различията между науката за МО и сродните ѝ хуманитарни и социални науки*. Този подход позволява на автора да направи важни теоретични изводи, а именно: че международните отношения, историята, международната политика, международното право, дипломацията, международните икономически отношения и световната икономика, социологията, имат много сходни черти; второ, че науката за МО вече е утвърдена като самостоятелна интердисциплинарна наука и заема своето достойно място сред другите научни направления, като изучава и обяснява процесите на международната сцена и поведението на международните актьори.

В тази първа част на труда важно място заема и *въпросът за участниците* (актьорите) в МО. Без да се прави детайлен анализ на многобройните и различни участниците (играчите, актьорите) на МО, се прави основното разграничение на „държавни“ и „недържавни“ участници. С разбирането, че това разграничение е вярно и в съвременната международна политика, въз основа на постановките на различните теоретични направления

и на своите наблюдения върху процесите в международната система, авторът приема и разбирането, характерно за някои по-съвременни школи и техните представители, а именно: че в съвременните МО, наред с държавите и междудържавните организации, присъстват и играят активна роля на международната сцена международните неправителствени организации, национално-освободителните движения на нации и народи, борещи се за независимост, индивиди, както и явления като глобализацията и международният тероризъм и др..

Направен е изводът, че в съвременната международна политика се наблюдава разнообразие на актьорите. Авторът се придържа към становището, че сред тях основният и най-важният актьор в МО както в миналото, така и днес продължава да бъде държавата. Именно с това разбиране е разгледана накратко ролята на държавата като участник в МО, както и на междудържавните организации, а също така и важният въпрос за принципа на суверенитета в международното право днес.

Водеща теза е, че определяща роля на международната сцена в миналото и днес играят най-мощните държави, които в изложението са окачествени като „Велики сили“ или „Велики държави“ – това разбиране пронизва цялото изследване, като е обосновано в глава втора и в глава трета на труда. Сред Великите сили особено важна е ролята на „свръхдържавите“, които се появяват за първи път в периода на Студената война. Тази характеристика е напълно съответстваща на решаващата им роля за състоянието и развитието на системата на МО, защото тези държави притежават мощен икономически потенциал, превъзхождаща военна мощ, силно политическо влияние и глобални интереси, които налагат над останалите държави в света. Те са главните актьори на международната сцена в исторически план, но и днес, защото и в международните организации тяхното мнение е решаващо, въпреки прогласения от международното право принцип на равенство. Това е така, защото поради своя потенциал Великите сили имат решаващата роля за създаването, поддържането и запазването на статуквото, т.е. на съществуващия международен ред.

Втора глава на изследването *„Теория на международните отношения. Основни теоретични направления“* е посветена на един от най-важните дялове в науката за МО – Теорията на международните отношения – ТМО. В

нея са разгледани следните по-важни въпроси: *възникването на теорията на международните отношения; въпросът за същността и функцията на теорията на международните отношения; различните класификации в теорията на международните отношения; някои основни теории в международните отношения.* В тази глава, която може да се окаже като „сърцевината“ на теоретичните разсъждения, се разглеждат такива важни въпроси за ТМО, като: *въпросът за силата в международните отношения и „дилемата за сигурността“; въпросът за „международния ред“ и „балансът на силите“; въпросът за националните и международните интереси.*

Характерът и структурата на системата на МО, международният ред, анархията в международната система, с което се окачествява липсата на универсално правителство, проблемите на мира и войната, за агресията в МО, за интересите и стратегиите на участниците, са сред основните въпроси в МО, лежащи в основата на разбирането на науката за МО и сред важните въпроси, предмет на отделните теории на МО. Те също представляват необходимо въведение за правилното разбиране на процесите в международната система, поради което им е отделено подобаващо място.

Следва да отбележим, че теоретичните разсъждения в тази глава, подкрепени с позоваване на изследвания на водещи автори по теория на МО в западните школи и САЩ, не са самоцелни. Те са направени с ясното разбиране, че теоретичната подготовка относно основните школите, подходи, отделните направления са основна предпоставка за изследването на МО в периода на Студената война.

Тази взаимовръзка между теоретична подготовка и практически опит е съвременна и вярно почувствана от държавниците и политиците на държавите от Западна Европа и главно в САЩ, които настояват за държавна намеса и подкрепа на теоретичните изследвания на МО. Ето защо, именно в началото и по време на Студената война ТМО получава изключително силен тласък. Тогава правителствата на западните държави и на най-вече на САЩ, отпускат милиони долари за развитието на този дял от науката на МО. Задачата е да се изработят модели, матрици, схеми, които да подпомогнат работата на външнополитическите ведомства на държавите от Западния блок, служителите от специализираните служби за национална сигурност, от

военните министерства и т.н.. С по-бавни темпове, такова развитие се наблюдава и в държавите от Източния блок.

Във втора глава, представляваща друг съществена теоретична основа на труда, са разгледани най-важните понятия, изработени и въведени в употреба от водещи изследователи, които се използват и днес. В резултат на прегледа на развитието на науката за МО и на ТМО като нейн основен дял, авторът стига до извода, че *изработването на нови теории, подходи, направления не е самоцелна задача, поставена пред теоретиците на МО от правителствата, а е резултат най-вече от прагматичния подход на тези правителства към оценката на международната среда и необходимостта от подготовката на кадри, които да са в състояние да изработват адекватни външнополитически стратегии, да вземат рационални външнополитически решения, последвани от прагматични действия.*

В този смисъл, теоретичната подготовка по МО е необходимо условие за успешна външна политика на държавите, особено в периода на двуполюзното противопоставяне и в условията на непрестанното съревнование във всички области, най-вече технологичното и военното съперничество.

В труда са представени и конкретни примери от политическата действителност, когато са използвани постиженията на ТМО при вземането на външнополитически решения, с което трудът има не само теоретична, историко-познавателна, но и практическа стойност.

Тази глава по този начин се явява необходимата теоретична база, която дава възможност за научно обяснение на сложните процеси и тенденции по време на двуполюзното противопоставяне, позволява в значителна степен да се обясни поведението на международната сцена на международните актьори от двете страни на „Желязната завеса“ – най-вече на „свръхдържавите“ СССР и неговите сателити и на САЩ и техните съюзници.

Направен е изводът, че именно поради важността на въпроса за запазването на мира и сигурността след Втората световна война, както и поради необходимостта да се обясни същността на системата на Студената война, започва бурното развитие на теорията на международните отношения. Създават се школи и направления, които трябва да отговорят на основните въпроси от актуалната политика, които си поставят политиките и държавниците, особено в Западна Европа и в САЩ. Поради това в труда се

отделя място и на най-важните теории на МО като: реализма, либерализма, конструктивизма, институционализма, модернизма, феминизма и др.

Авторът ясно показва, че задачата тук не е представяне на всички теории, а само на конкретни, поради което авторът разглежда по-подробно само някои, според тяхната важност за разбирането именно на процесите по време на Студената война. В труда авторът представя таблици под формата на приложения към по-важните теории, които синтезират и нагледно представят основните теоретични направления. Таблиците са изработени от автора и са предназначени да допринесат за по-пълното и правилно разбиране на тези теории.

В изложението на целия труд централно място заема схващането на автора, *че всички участници в МО действат от името на своите национални (национално-държавни) интереси*, като авторът приема, че нерядко между национални и национално-държавни и държавни интереси се поставя знак за равенство. Основна презумпция е, че по принцип тези интереси са егоистични за останалите участници в МО, но за самата държава те са национално-държавни. *Държавите защитават тези свои интереси в двустранните си и многостранни отношения и не винаги подбират средствата за това както от гледна точка на международното право, така и от политическа, както и от морална гледна точка.* Този извод е подкрепен с аргументи в различни части на труда, като са приведени многобройни примери от политическата еволюция на международните отношения в миналото и в съвременността.

В Трета глава на труда: *„Международните отношения в историческа ретроспекция“* тази теза е поставена в контекста на историческото развитие, приемствеността и закономерностите в международната система. В тази глава са изследвани, макар и в синтезиран вид три основни проблема, а именно: *първо, международните отношения в Стария свят и в Средновековието; второ, модерната система на международни отношения; трето, международните отношения в съвременния свят.*

Състоянието и развитието на системата на МО в решаваща степен, както вече бе отбелязано, зависи от т.нар. „Велики сили“ или „Велики държави“. Именно характерът на политическите взаимодействия между държавите в различни периоди дава основание на авторите от различни школи и исторически епохи да споделят тезата, че актьорите на

международната сцена действат по правилото „борба на всички против всички и борба на всеки против всеки“.

Тази по своята същност историческа глава *има предназначението да послужи като преход към „ядрото“ на дисертационния труд, а именно – МО в периода на Студената война. Тя идва също така да покаже, че в МО се наблюдават тенденции, процеси, които водят до закономерности в МО.* В този смисъл, следва изводът, че системата на Студената война съдържа характеристики на предходните исторически създали се системи на МО, като в същото време има свои специфики, които са предмет на анализ в следващите три глави на труда – пета, шеста и седма глава.

След теоретичните анализи на науката за МО, понятийният апарат и основни направления, краткото представяне на историческата еволюция на системата на МО логично следва преместването на акцента върху централния фокус в труда - периода на Студената война“ с неговите специфики, проблеми, процеси и явления. Този период е изключително интересен не само от историческа гледна точка, но и от гледна точка на международното право, на дипломатическото право, на международното наказателно право, както и от теоретична гледна точка на науката за МО. Той е особено важен с оглед на обяснението на процесите в съвременната ни международна система.

В **Глава четвърта** на труда – *„Теоретични и историографски проблеми на двуполюсната система (1945-1991г.)“* основно внимание е отделено на следните важни теоретични и историографски проблеми:

- първо, въпросът за ТМО и двуполюсната система;
- второ, основните специфики *на* двуполюсната система – като „феномен“ в историческото развитие на международната система и като система, носеща закономерностите на еволюцията на международната система;
- трето, направена е периодизация на системата на двуполюсния период.

В тази част на труда *основните задачи на автора* се изразяват в следното:

- в конкретното представяне на разбирането на основните процеси, периодизация, специфики на периода от гледна точка на представителите на водещите в този период теоретични школи;

- изследване на въпроса за началото и края на Студената война, за „виновниците“ за Студената война, за ролята на други фактори, външни за системата;
- преглед на различните периодизации – традиционни и съвременни, появили се след разпадането на двуполюсната система;
- критично представяне на различните периодизации и предлагане на работна периодизация, към която авторът се придържа в следващите глави и която представлява базата за изследването на периода.

Освен познаването на теоретичната база, безспорно основна предпоставка е познаването на тенденциите, процесите, спецификите на отделните фази на Студената война.

Поради това една от най-важните задачи в този труд е да изследва посредством използването на интердисциплинарни подходи този сложен, изпълнен с напрежение, кризи и непознато по мащаби противопоставяне във световен мащаб и във всички сфери период, когато светът е разделен на двата основни лагера, ръководени от двете свръхдържави – СССР и САЩ. Това е и основната задача на автора в **Глава пета** - *Международноправното регулиране на следвоенния свят (1945-1955 г.)*, **Глава шеста** - *Кризис и конфликти в системата на междублоковото противопоставяне (1956-1975 г.)* и **Глава седма** – *„От разведряването в Европа до края на Студената война в света (1975-1991 г.)“*.

Поради изключителната динамика на процесите и явленията в световната политика, не е възможно да се обхванат в дълбочина всички аспекти на двуполюсното противопоставяне, което не е и задача на изследването. Авторът поставя акцента върху най-важните въпроси, свързани с уреждането на международноправното статукво след Втората световна война, създаването на ООН, възловите въпроси - източник на противоречия между доскорошните съюзници в Антихитлеристката коалиция, началото на Студената война, германският въпрос в края на 40-те години на XX век, и въпросът за международната сигурност и ядрената надпревара през 50-те години на XX в. Азиатският аспект на Студената война не е засегнат в

дълбочина, тъй като авторът не си поставя тази цел. Задачата е да се изследват процесите в Европа и отношенията между свръхдържавите в онзи период.

За да се изяснят спецификите на периода, в изследването са проследени най-важните процеси в този изключително динамичен и специфичен период от световната политика. През май 1945 г. Съветската армия е вече в Централна и Източна Европа и е готова да защитава своите териториални завоевания и местните политически сили, които подкрепя.

В Глава пета „*Международноправното регулиране на следвоенния свят (1945-1955 г.)*“ са разгледани процесите на международноправна регламентация на резултатите от Втората световна война. *Основните задачи тук са следните:*

- Разглеждането на въпроса за създаване на ООН като основна предпоставка за запазване на международния мир и сигурност;
- Анализирането на процеса на международноправно регулиране на света в хронологичен и тематичен план ;
- Разкриването на основните етапи, процеси и тенденции в първите години от разгарянето на глобалната конфронтация Изток-Запад с акцент върху основния спорен въпрос между съюзниците - германският въпрос (1947-1949 г.).
- Разглеждането на основните аспекти на проблема за мира и сигурността в контекста на ядрената надпревара през 50-те години на XX в.;
- Очертаването на основните предпоставки за началото на Студената война в Азия.

Изключително важно място в следвоенната международна политика заема създаването на ООН. Авторът си поставя за задача да разгледа политическата и дипломатическата история на създаването на организацията, както и целите и интересите на трите водещи държави-победителки. Подчертани са противоречията между тях, предизвикани от различните външнополитически цели на всяка една от страните – САЩ, Великобритания и СССР. В крайна сметка, въпреки противоречията по редица въпроси, през април 1945 г. на конференцията в Сан Франциско съюзниците се обединяват

около създаването на международна организация – Организацията на обединените нации (ООН), която да служи като гарант на международния мир и сигурност.

Прави се изводът, че учредяването на Световната организация е резултат на военновременните договорености, но СССР я възприема като доминирана от Запада институция, която не би могла да бъде ефективен арбитър в междудържавните отношения. Ето защо съветското ръководство разчита на непосредствен контрол върху държавите, в които е наложило своето влияние. На Запад тази политика се разглежда като агресивно поведение, докато в Москва Й. В. Сталин съзнава колко е изтощен съветският народ след борбата с Хитлер и нацизма и търси стабилност в името на следвоенното възстановяване.

В периода 1945–1947 г. отношенията между бившите съюзници бързо се влошават. Скоро започва онзи исторически период, наречен от учени и политици „Студена война“. *Основната задача тук е да бъде представена Студената война като „феномен“ в еволюцията на международните отношения и като утвърдена след Втората световна война нова международна система.* В изследването авторът не цели изследването в детайли на множеството регионални кризи и конфликти, процеси и исторически събития, което е нереалистична задача и ненужна в това изследване.

В дисертационното изследване е направен изводът, че *предпоставките за Студената война могат да бъдат открити още в първите следвоенни месеци в противопоставянето между бившите съюзници по редица въпроси, свързани с утвърждаването на новия международен ред.* Въпреки това обаче държавите – участници в Антихитлеристката коалиция, съзнават своята морална отговорност към международната общност и запазват поне привидно добрите си съюзнически отношения в името на приключване на работата, свързана с международноправното регламентиране на междудържавните отношения и създаването на правни рамки на следвоенното статукво.

В съответствие с решенията на Техеранската, на Ялтенската и на Потсдамската конференции започва работата през втората половина на 1945 г. по установяването на правните основи на новия международен ред и

създаването на новата международна организация, която да наследява вече нефункциониращото Общество на народите (Лига на нациите).

Особеното внимание, с което е анализирано създаването на новата международна организация – Организацията на обединените нации през 1945 г., е породено от разбирането на автора, че това е факт от изключителна важност за международния мир и сигурност. Като разглежда различните визии на победителите относно характера и предназначението на Световната организация, авторът прави извода, че с нейното създаване победителите имат за цел да избегнат злополучния опит на международната общност след Първата световна война, след която е създадена международната организация Общество на народите, която да служи като гарант за международния мир.

Друг важен извод, направен в труда, е че ООН също е създадена като организация на победителите след Втората световна война, както и Обществото на народите след Първата световна война, но е направена констатацията, че ООН е много по-отворена и институционално, и стратегически към включването на всички държави, с което се превръща във важен политически форум за решаване на основните въпроси, касаещи всички държави-членки и целия свят. Ето защо е подчертано предназначението на ООН като основен гарант за международния мир и сигурност, възплаващ постиженията на науката за международното право, съчетани с общочовешките морални ценности.

При разглеждането на спецификите на новата международна система от гледна точка на Теорията на МО, авторът приема, че от решаващо значение за създаването на новия международен ред е международноправното регламентиране на резултатите от Втората световна война – най-вече чрез системата от мирни договори. Този процес е разгледан подробно, което идва да подчертае ролята на дипломацията, както и международноправния аспект на изследвания проблем. С фактологическа точност и хронологическа последователност са проследени трудностите в преговорния процес в рамките на Съвета на министрите на външните работи (СМВР) за следвоенното урегулиране на световния ред чрез лостовете на международното право. Тези процеси протичат на фона на засилващото се

подозрение към намеренията на вече все по-ясно очертаващите се контури на двуполюсния свят.

Доверието между съюзниците е безвъзвратно разрушено след като на 6 и 9 август 1945 г. САЩ използват своето ново оръжие - атомната бомба, над японските градове Хирошима и Нагасаки. Този безпрецедентен в историята на човешката цивилизация акт има своята военна аргументация и допринася за бързото приключване на войната с Япония, но в СССР се възприема като проява на американска злонамереност, опит за диктат и демонстрация на мощ в света. Не може да се отрече, че американската администрация освен посочения военен резултат има за цел демонстрация на сила и сред западноевропейските си съюзници във войната. Монополът върху ядреното оръжие превръща САЩ в първата свръхдържава, разполагаща с военна и икономическа мощ, позволяваща ѝ да води глобални военни действия и да поразява стратегически цели във всяка точка на света. СССР обаче съвсем скоро ги достига.

В Глава шеста „Кризис и конфликти в системата на междублоковото противопоставяне (1956-1975 г.)“ основните задачи са следните:

- Изследването на промените във външната политика на СССР след управлението Й.В.Сталин и последиците за международната система;
- Изследването на появата, същността и развитието на Движението на необвързаните страни и ролята му в международната политика;
- Изследването на отделни аспекти от политиката на свръхдържавите и процесите в Близкия и Средния изток.
- Анализ на причините, развитието и урегулирането на Кубинската ракетна криза, както и последиците за международните отношения.

Изследването на *въпроса за създаването и мястото на Движението на необвързаните страни* и взаимодействието му с държави от двата лагера в системата на двуполюсното противопоставяне заема съществено място тук. Този въпрос е важен с оглед появата на група държави, които търсят своето място и желаят да действат самостоятелно в света на двуполюсното

противопоставяне. Направен е изводът, че оформилото се в края на 50-те години и началото на 60-те години на XX век Движение на необвързаните страни търси „среден път“ на развитие между двата блока, но много от новоосвободените държави попадат под икономическото, технологическото и военното влияние на свръхдържавите. Със създаването на Движението на необвързаните държави на Конференцията в Бандунг и на последвалите конференции се оформя нова група държави, която обединява държави от Азия и Африка и чиято основна цел е провеждането на такава политика, която да не поддържа нито един от двата основни противоборстващи си блока на международната сцена.

Друг важен акцент е поставен върху проблема за запазването на международния мир и сигурност през 60-те години на XX век. След откриването на ядреното оръжие, първо от САЩ, а скоро след това – и от СССР, и използването му от САЩ, *основният въпрос в международната политика вече неразривно се свързва с проблема за ядреното оръжие, защото то е главната заплаха за мира и сигурността в света.* Именно поради това авторът отделя специално място на една конкретна криза в тази глава – най-драматичната криза в МО - Кубинската ракетна криза от 1962 г., която поставя на изпитание не само успехите на дипломатическо равнище, но и се оказва пряка заплаха за световния мир и сигурност. Основната задача на автора тук е не само да се изследва произхода, хода на кризата, но най-вече задачата е тя да бъде поставена в контекста на противопоставянето Изток-Запад, въпроса за ядреното оръжие и последиците на кризата за МО в световен план.

Постигнатото споразумение между двамата лидери демонстрира решимостта им да не допуснат в бъдеще нито една криза да достигне до ядрена катастрофа. Водещите политически играчи се възползват от възможностите на дипломацията и действат за постигане на споразумение, въпреки че в онзи период средствата за комуникации са били съвсем ограничени и са затруднявали изключително много опитите за взаимно уведомяване на участниците за предлаганите инициативи.

Направен е изводът, че споразумението между Н. Хрущов и Дж. Кенеди може да бъде окачествено като „крайъгълен камък в американско-съветските отношения, отбелязващо първия успешен опит от двете страни“ да се постигне двустранно споразумение, което реално „би могло да намали

опасността от нежелана ядрена война“. В този момент двамата световни лидери доказват с действията си, че е възможно постигането на разбирателство между двете свръхдържави дори и в момент на най-ожесточена конфронтация. Страхът за бъдещето, който изпитва както обществеността, така и военните и политическите елити на двете свръхдържави, подтиква лидерите към предприемане на стъпки в областта на разоръжаването и контрола над въоръженията. Кубинската криза показва също така, че опитите да се промени съотношението на стратегическите сили за сметка на едностранни действия на територията на трети държави могат само да доведат като последица до сериозна криза в двустранните отношения, без да решат поставената задача.

Изправени пред опасността от термоядрена война, и Кенеди, и Хрушчов разбират сложната задача да прекратят кризата по мирен път в най-кратки срокове. Това е изключително напрегната обстановка, когато съветските бойни кораби все още продължават да напредват към Куба, когато връзката между съветските подводници и Москва е недостатъчно надеждна и дори се губи, когато отсъстват ясни заповеди от съветските военни. Алтернативата за погрешно възприемане на съобщенията между Кенеди и Хрушчов, използващи в онзи период възможности-те на международната телеграфна система, както и забавянето на съобщенията, е могло да се окаже фатално.

Кубинската криза от 1962 г. активизира реализирането на инициативата на СССР от 1954 г. за специални мерки относно опасността от инцидентна ядрена или конвенционална атака, която може да доведе до ядрена война. Тази идея е била последвана от аналогична западна инициатива през 1958 г., но и двете идеи не са реализирани в обтегната обстановка след 1956 г. Едва след Кубинската криза става възможно подновяването на работата по тези инициативи и през юни 1963 г. в Женева е подписан Меморандум за разбирателство между САЩ и СССР относно установяването на пряка връзка за комуникации с анекс, който влиза в сила на същата дата – 20 юни 1963 г. По този начин, като пряко следствие от мирното разрешаване на кризата, са създадени условията за установяването на директна телеграфна връзка между Белия дом и Кремъл – т.нар. „червен телефон“ или „гореща линия“, за използване при възникване на кризи, впоследствие модернизирана на три етапа през 70-те и 80-те години на XX век.

Направена е констатацията, че Кубинската криза и нейните последици имат различно тълкуване от изследователите от Изток и от Запад. От гледна точка на последиците за Куба, Кубинската криза е последвана от кратък период на разведряване между свръхдържавите, според някои автори Куба остава встрани от тези процеси. Кубинската криза представлява връхна точка на военно-техническата нестабилност в отношенията между двете свръхдържави и в международните отношения. Решаването ѝ със средствата на дипломатията слага край на опасността от директен сблъсък между двете свръхдържави, макар че не слага край на конфронтацията между тях.

В дисертацията се констатира, че в средата на 60-те години на XX век международните отношения и най-вече тези между свръхдържавите до голяма степен се обуславят от личностния фактор, от вътрешните социално-политически промени в отделните държави и от глобалните процеси, като научно-техническата революция, екологичните и енергийните проблеми и др. Скоро след приключване на Кубинската криза и в Москва, и във Вашингтон настъпват промени в най-висшия ешелон на властта. През октомври 1964 г. Н. Хрущов е заменен от новия лидер на КПСС и на съветската държава – Леонид Илич Брежнев (1964-1982 г.). Трагичната смърт на американския президент Джон Кенеди на 22 ноември 1963 г. издига на президентския пост Линдън Джонсън (1963-1969 г.), чиято политика води до засилване на американския военен ангажимент в Индокитай (опитът да бъде задържан на власт съюзният на САЩ режим в Южен Виетнам с цената на достигналия близо половин милион войници американски контингент, воюващ срещу подкрепяното от комунистически Северен Виетнам партизанско движение).

Така през втората половина на 60-те години системата на международни отношения се оказва зависима както от глобалната съветско-американска конфронтация, така и от множество кризи и конфликти в отделни региони на света. Напрежението расте в Близкия изток (арабско-израелски войни през 1956 г., 1967 г., 1973 г.), в Средния и Далечния изток (Виетнамската война 1964-1975 г.) – все примери на локални конфликти под въздействието на глобалното противопоставяне. Същевременно опитите за реформиране на социализма пораждаат „Доктрината Брежнев“, обуславяща правото на намеса във вътрешнополитическия живот на социалистически държави, когато Москва прецени, че съществува заплаха за обществената

система там. Проява на тази доктрина е въоръжената интервенция на пет държави-членки на Варшавския договор (СССР, ПНР, ГДР, УНР и НРБ) в Чехословакия на 20 срещу 21 август 1968 г., сложила край на „Пражката пролет“. Подобно на издигането на Берлинската стена, с която през 1961 г. Н. Хрущов и източногерманските власти целят да спрат огромния поток от емигриращи германци от Източен Берлин в Западен Берлин, през 1968 г. в Прага е напълно заличена идеята за изграждане на либерален модел на социализъм „с човешко лице“.

Междувременно настъпва време и на преоценка на актуалното състояние на съюзническите взаимоотношения в НАТО и развитието на концепцията за трансатлантическата сигурност в рамките на западния военнополитически блок. Тласък за подобна преоценка са актуалните политически тенденции и промени във водещи страни от пакта, а така също промените в отношенията между двете свръхдържави.

В заключение на глава шеста е направен изводът, че споделяното от някои теоретици на МО схващане, че 60-те години могат да се приемат като край на Студената война, е несъстоятелно. В подкрепа на тезата си авторът изтъква, че аргументите са свързани с факта, че продължават да съществуват двете основни черти на Студената война - първата е яростният идеологически конфликт между либералната демокрация и марксизма-ленинизма, а втората е военното съревнование между двете свръхдържави, което продължава и през 60-те, и през 70-те, и до средата на 80-те години. Поради това, Студената война продължава да съществува не само в Европа, но и в целия свят, чийто символ са стотиците хиляди тежко въоръжени войски на Варшавския договор и на НАТО, разположени на границата между ГДР и ФРГ през 1989 г.

В Седма глава *„От разведряването в Европа до края на Студената война в света (1975-1991 г.)“*, посветена на третия период, според възприетата от автора периодизация на Студената война, акцентите са поставени главно върху разрешаването на четири важни задачи:

- Анализиране на процеса на „разведряването“ в Европа и оценка на мястото му в хода на Студената война;

- Анализирани на промените във външнополитическия курс на една от свръхдържавите – СССР, политиката на „ново мислене“ и „перестройка“ в СССР;
- Преглед на процесите на разпадане на Източния блок. (1988-1991 г.), реакцията на държавите от Западния блок и края на Студената война;
- Обзор на процесите в СФРЮ и последиците за сигурността в Югоизточна Европа като пример за деструктивните процеси в системата на МО.

С тържественото подписване от 35-те държави на 1 август 1975 г. на Заключителния акт на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа (СССЕ) – известен като Хелзинкския акт приключва продължителният преговорен процес между двата лагера. Страни по подписаните споразумения са всички европейски държави (без Албания), и две неевропейски държави - САЩ и Канада. Договореностите имат препоръчителен (декларативен), а не обвързващ характер и по тази причина нямат силата на междудържавен договор.

Основата на Заключителния акт са резултатите от работата на трите комисии, в които дипломатите съгласуват приемливи за всички участващи страни принципи на отношенията между държавите. В първата комисия се обсъждат проблеми на европейската сигурност. Във втората комисия се разработват документи за икономическо и научно-техническо сътрудничество и сътрудничество в областта на околната среда. Третата комисия се занимава с въпросите на сътрудничеството в областта на осигуряването на хуманитарните права и сътрудничеството в областта на културата, образованието и информацията. Пакетните договорености в рамките на трите комисии получават наименованието „*трите кошници*“.

В резултат на анализа на процеса на разведряване в Европа, както и на позициите на двете свръхдържави по основните въпроси по време на преговорите, са направени следните по-важни изводи: От гледна точка на правителствата от Източния блок, те също гледат през 1975 г. на Хелзинкския заключителен акт като на инструмент за потвърждаване на териториалното статукво в Европа и следователно, не споменават клаузите за правата на човека и отношенията между хората.

Първо, процесите на разведряването в Европа започват в края на 60-те и началото на 70-те години на XX век. Няколко фактора благоприятстват появата им, а именно: външнополитическата стратегия на Франция, насочена към сътрудничество с СССР, ангажираността на американската администрация с войната във Виетнам, външната политика на Вили Бранд, стремежите на СССР за смекчаване на международното напрежение поради вътрешните социално-икономически проблеми, като цяло преместването „вляво“ на обществените нас-троения в западноевропейските държави след „световната революция“ от 1968 г. и др. При такава благоприятна обстановка през 1969 г. започват продължилите две години преговори по инициатива на СССР. и с посредничеството на Финландия, чиято задача е подготовка на многостранен диалог по въпросите на сигурността в Европа.

Второ, в резултат на многостранните консултации в рамките на общоевропейския процес (приключил със своеобразен конгрес на европейските сили) се открояват три важни групи въпроси, а именно: военно-политически, социално-икономически и въпросите, касаещи хуманитарната сфера, включително правата на човека. Заключителният акт на Хелзинкия процес на СССЕ, който няма задължителна юридическа сила за подписалите го държави, се превръща в своеобразен неформален пакт за ненападение в Европа. Той определя принципите на взаимодействие на европейската политическа сцена и разширява възможностите за икономическо сътрудничество.

Трето, що се отнася до напредъка по въпросите от „третата кошница“ (правата на човека) , може да се приеме, че Заключителният акт има последици за консолидиране на движението на правозащитниците в СССР и в други държави от Източния блок. От гледна точка на взаимоотношенията Изток – Запад правозащитната тема все по-често се използва като инструмент за оказване на натиск върху СССР в международни преговори, особено в рамките на Хелзинкия процес. Така например, в резултат на натиска от съветските правозащитни организации, съчетан с външния натиск, се наблюдава смекчаване на вътрешнополитическия курс на СССР и отстъпки към партньорите по Хелзинкия процес. В същото време не следва да се преувеличава ролята на Хелзинкия заключителен акт за слагане на край на двуполусното противопоставяне и края на Студената война – теза, лансирана от някои изследователи, но на практика неправилна.

В края на 70-те години на XX век отново се появява напрежение между двете свръхдържави, породено от взаимните страхове, че „разведряването“ се е оказало политически по-изгодно за другата страна. Борбата за надмощие в Третия свят, съчетана с вътрешнополитическите промени, и преоценката на глобалната външнополитическа стратегия, налагат нови подходи, които напомнят за конфронтацията от началните години на Студената война.

Съвместните усилия на двете свръхдържави по посока намаляване на напрежението довеждат до споразумение за контрол на процеса на унищожаването на ядрените оръжия. На 8 декември 1987 г. М. Горбачов и Р. Рейгън подписват в Рейкявик Договор за унищожаване на ядрените ракети със среден обseg на действие. Тези важни дипломатически инициативи, довели до практически резултати, могат да се разглеждат като „революция“ в преговорите. На мястото на доброволното самоограничаване, какъвто е принципът, заложен в по-ранните договорености от 70-те години на XX в. по време на преговорите САЛТ-1 и САЛТ-2, сега е постигната договореност за реално разоръжаване.

Друга стъпка с важни последици е обявеното от М. Горбачов през май 1988 г. едностранно изтегляне на съветските части от Афганистан, което е реализирано девет месеца по-късно. Сериозен успех, който е белег на затоплянето в отношенията Вашингтон - Москва е подписването на Съветско-американската декларация за международни гаранции за изпълнение на договореностите за Афганистан. СССР се съгласява да изтегли войските си от територията на Афганистан, а САЩ поемат задължение да се въздържат от намеса във вътрешните работи на Афганистан след окончателното изтегляне на съветския контингент оттам. По този начин международните гаранции на „Женевските споразумения“ стават СССР и САЩ.

На 31 юли 1991 г. по време на визитата в Москва на американския президент Джордж Буш (1989-1993 г.) е подписан Съветско-американският договор за съкращаване и ограничаване на стратегическите настъпателни въоръжения, известен като СТАРТ-1. Договорът е изключително важен етап в процеса на установяване на контрол над стратегическите въоръжения. Договорът СТАРТ-1 предвижда съкращаване на ядрените арсенали на двете свръхдържави с 30%. Тези важни резултати в отношенията между двете свръхдържави могат да се разглеждат като изключителен успех в преговорите

Друг основен въпрос в тази глава е разглеждането на промените, които настъпват в СССР с идването на власт на М.Горбачов. Влошаващата се икономическа ситуация в СССР и в други държави от Източния блок дават подтик към мобилизирането на политическия протест в края на 80-те години в тези държави. С идването си на власт и с реформите, които М. Горбачов прокарва в съветското общество и държавното управление, той не цели унищожаването на СССР и на системата. В самото начало реформите са плахи и поради това имат само повърхностен ефект. По-късно той разбира необходимостта от дълбоки реформи, дори „революционни“, макар че те не се възприемат като такива от крайните реформатори.

В дисертацията е направена констатацията, че немалко изследователи не скъпят критиките си срещу Михаил Горбачов и обвиненията в провал на реформите. Така например, според западни автори „експериментът на Горбачов“ за перестройка е „невероятен провал, който имаше за резултат колапса на политическите институции на СССР и разпадането на самата държава“. Според други изследователи задълбочилата се вече през 1991 г. криза би могла да бъде избегната посредством предприемането на по-сериозни мерки, каквито не последват.

Авторът прави извода, че причините за разпадането на многонационалната държава са от различен характер. Дълбоките противоречия между Центъра и съставните части на СССР се оказват непреодолими и въпреки различните опити за съхраняване на целостта на СССР, центробежните процеси побеждават и СССР престава да съществува. Заедно с промените в държавите от Източният блок наблюдаваме процеси на безвъзвратно отмиране на общите военно-политически и икономически структури на Съветския лагер.

В дисертацията е обърнато внимание на сложните процеси на разпадане и на най-голямата балканска федерация. Показателно е, че процесите в някои отношения са аналогични на тези в СССР, но за разлика от разпадането на СССР, което протича по мирен път, без драматични стълкновения, в Съюзна федеративна република Югославия (СФРЮ) обстоятелствата са други. Там дезинтеграционните процеси, националистическите тенденции и стремежът към отцепничество са особено силни в най-високо развитите републики – Социалистическа република

Словения и Социалистическа република Хърватско. Разпадането на СФРЮ е съпроводено с най-тежкия военен конфликт след Втората световна война в Европа. Направен е изводът, че международната общност не е в състояние да се справи с разрешаването на конфликта със средствата на дипломацията и да предотврати кръвопролитие и войната в различните съставни части на федерацията, което има драматични измерения в една от най-изостаналите републики – Босна и Херцеговина.

С падането на Берлинската стена и последвалите процеси на саморазпускане на Варшавския договор, разпадането на СССР и на Източния блок, настъпва краят на периода на двуполусното противопоставяне в света.

Осма глава на дисертационния труд е заключителна глава, озаглавена *„Международни отношения, международна сигурност и права на човека след края на двуполусната система“*. На пръв поглед, е възможно тази глава да изглежда „чужда“ и дори „излишна“ в труда, дори поради факта, че „излиза“ извън хронологическите рамки на изследването. Всъщност, нейното предназначение е да помогне да се разграничи още по-ясно периодът на двуполусното противопоставяне с неговите специфики, както по отношение на предходния исторически период, така и по отношение на периода след Студената война. Представянето дори на някои от особеностите на периода след Студената война, които са засегнати в осма глава, предизвиква неволно сравнение и по този начин още по-силно се открояват неговите основни специфики по отношение на предходните международни системи и на последващата система след края на двуполусния свят. Така авторът постига своите задачи в тази част на труда, а именно:

- въпроса за международните отношения и международната сигурност след края на Студената война;
- въпроса за правата на човека и неговата сигурност в международните отношения в съвременния свят;
- концепцията за сигурността на правата на човека и неговите свободи.

Тези важни специфики на МО днес неминуемо съпътстват професионалния интерес на съвременния изследовател – юрист-международник, историк, политолог, военен или политически стратег, и

професионален експерт на международните процеси, така и живота на всеки един от съвременниците ни. Тази глава от труда привлича с актуалността на изследваните проблеми, характерни както за предходната система на двуполюсния свят, така и за днешната система на международни отношения – това са заплахите за сигурността на международния ред, утвърден с международните договори в съответствие с постиженията на съвременното международно право и политически споразумения, международноправната рамка за защита на правата на човека и неговата сигурност. Следва още да отбележим, че тяхното разглеждане не е самоцелно, а има конкретно методологическо предназначение - защото то извежда на преден план *въпроса доколко двуполюсната система на международни отношения, характерна за Студената война, е била по-сигурна, по-стабилна и по-предсказуема, в сравнение с тази, в която живеем днес* – една от основните задачи в изследването. По този начин трудът не се превръща в изследване за близкото минало, а става атрактивен, интересен, и по-важното – полезен и необходим на съвременния учен и практик, както в сферата на дипломацията, международните отношения, международното право, политическите науки, така и на военните науки и сигурността.

В тази глава са поставени задачи, чието решаване изисква изследване на съвременните процеси и тенденции в МО, спецификата на съвременния период, новите фактори, които променят кардинално международната политика; международната и националната сигурност и проблемът за сигурността на индивида, гражданина и човека. Те могат да бъдат представени накратко по следния начин:

Очертаването на процесите на засилваща се глобализация води до извода, че те имат непосредствено и важно значение за сигурността във всичките ѝ видове и измерения: това е тероризмът, разпространението на оръжие за масово унищожаване, киберпрестъпленията, разрушаването на традиционните системи на политическо и икономическо управление, принудителната миграция на хора, разпространението на масова култура, която се отразява негативно на националните култури и традиции. Направен е изводът, *че процесите на глобализация засягат и националните граници и суверенитет и по този начин се отразяват на съотношението между национална и международна сигурност.*

Авторът прави и извода, че между националната сигурност и международната сигурност границата в значителна степен се заличава поради фактори и процеси като: глобализацията, нарастването на броя на ТНК, които не се подчиняват на правилата за зачитане на националните граници, тенденцията за засилване ролята на частни компании, които гарантират сигурността на ТНК и на редица държавни институции в националните държави. С увеличаване броя, числеността и периметъра на действие на частните охранителни организации, групи и лица, се ограничават приоритетите на държавата. Изключителните мерки за сигурност, непознати допреди няколко десетилетия, са предизвикани и са оправдавани от държавите с оглед защита от тероризъм.

Подчертава се, че на състоянието на сигурност влияят и *икономически фактори, свързани с недостиг на природни ресурси* – както на полезни изкопаеми, така на източници, задоволяващи насъщни нужди като храна и вода, фактори, чието влияние ще се засилва заедно с бързо растящото население на държавите със слабо развита икономика, които се намират във от процесите на глобализацията.

Разглеждайки теорията за „хуманната намеса“ /още наричана „хуманитарната интервенция“/, която, колкото и да е привлекателна на пръв поглед поради обстоятелствата, че оправдава драстични мерки за защита сигурността на човека, авторът приема, че тя не може да бъде споделена изцяло, ако тези действия не са свързани с действия на оправомощени органи. Мерките, които предприемат междудържавните международни организации в това число глобалните, някои от които имат драстичен характер – част от мерките на ООН, съдействието и упражняването на натиск върху правителствата на отделни държави от международни неправителствени организации, за да предприемат необходимите мерки за защита на човека, като техен национален и международен дълг са оправдани, защото в първата хипотеза мерките на ООН и други междудържавни организации не засягат повече от преотстъпения суверенитет на съответната държава, а във втората хипотеза усилията на неправителствените организации не засягат суверенитета на съответната държава.

Следователно, налага се изводът, че нарушаването на границите на която и да е било държава от частни организации, както и от която и каквато и

да било друга организация, ако случаите за това нарушаване не са предвидени в международни актове, следвани от решения на съответен орган (напр. Съвета за сигурност на ООН) не могат да бъдат оправдани, защото в тези случаи се извършва престъпление, преследвано от закона на съответната държава и от международното право.

Заклучението съдържа обобщения на изводите, направени в отделните глави на труда.

В Заклучението на труда авторът посочва, че изследователите на МО днес са изправени пред важни задачи, сред които тяхната основна задача е да се очертаят спецификите на този етап в сравнение с предишните етапи и да се отговори на основния въпрос – дали той се вписва в общата Вестфалска система на международни отношения или се отличава от нея и ако е различен – как следва да се нарича новата система. В литературата вече се налага терминът „Система след края на Студената война“, но относно структурата на системата има различни противоположни становища.

Наред с конкретните изводи, направени в съответните глави, в заключението са направени следните *по-важни общи изводи*:

- В труда е посочено, че след 1989–1991 г. се създават условия за по-обективна реконструкция на събитията, основаваща се на нови архивни източници, от Западна Европа и САЩ, а най-вече от Източна Европа. В теоретичното осветляване на периода на Студената война е посочено, че изследователите, които работят в тази област днес, ни представят „новата“ история на Студената война, която вече е отминал период в международните отношения. Поради това разглежданите събития за тях представляват един епизод от миналото и тяхното отношение е коренно различно към произтичащите събития. Това в никакъв случай не означава, че събитията от Студената война не се изучават с необходимата задълбоченост и професионално отношение, но поради драматичните промени, които преживява светът, възприятията и усещанията на авторите са отражение на тези промени.

- Направен е изводът, че част от теориите на МО „не издържат на проверката на времето“ и не дават възможност за правилна оценка на бъдещото развитие на събитията. Много характерен пример е провалът на теорията на МО при прогнозирането на рухването на социалистическата система, а именно - не бе предвидено от нито едно теоретично направление, което има своето обяснение, но въпреки това извежда на преден план въпроса за критика на съществуващите теории и необходимостта от създаване на нови, които адекватно да отговорят на изискванията и динамиката на процесите в международната среда.
- Застъпено е становището, че в съвременната международна политика се наблюдава засилване на наднационалната роля на международното право. Този процес се характеризира не само с увеличаване броя и предметния обхват на регулиране с актове на ООН, на ЕС, и на други регионални организации, но и със засиленият процес на приемане идеите и разпоредбите на тези актове и включването им в националните правни системи. Следва да се отбележи, че този процес не върви гладко и среща съпротивата на отделни държави, макар и тази негативна реакция да е косвена.
- Практическото прилагане на принципите и общозадължителните норми на актовете на ООН срещат определени трудности и те са в няколко направления: в рамките на МО, в междудържавното сътрудничество държавите сключват много договори или се присъединяват към международни актове, които са в по-голяма или по-малка степен в противоречие с националното законодателство, което налага промяната му, т.е. настъпва промяна в традиционните национални правни системи, което в някои случаи изисква време поради съществуващата национална процедура и добра воля от управляващите елити; неспазването на общоприетите международни правила може да доведе до натиск за приемането им преди всичко по дипломатически път, но може да спре и програма на ООН.

- В заключението на труда е направен важният извод, че именно познаването и разбирането на историята на МО, на ТМО и на въпросите от международната политика, ще позволи на съвременниците – на учения и на практикуващия експерт, да правят своите анализи на международната система, на поведението на участниците, да обяснят процесите в международната среда, интересите, водещите сили и тенденции и да правят верни прогнози относно външнополитическите цели, стратегии и бъдещи интереси и резултати от съответните външнополитически действия на участниците на международната сцена.

По-важни теоретични приноси са:

1. Принос представлява изборът на актуална, сложна, интердисциплинарна тема, която е недостатъчно разработвана в българската специализирана литература, с което се запълва съществена празнина в научната литература;
2. Изследването на темата в нейната интердисциплинарна същност, от различна гледна точка: от гледна точка на юриста, от гледна точка на международника, от гледна точка на политолога, от гледна точка на историка, от гледна точка на социолога, да представят обосновани и непредубедени становища и изводи;
3. Принос е теоретичното осмисляне на науката за МО като интердисциплинарна, сравнително нова, модерна наука и обособяването на специалното ѝ място и важност в съвременните международни отношения;
4. Теоретичен принос е подробното разглеждане на опитите на представителите на различните теоретични школи да обособят обекта, предмета и използваните методи в науката за МО. Систематизацията на тези усилия в труда е важно, тъй като е недостатъчно са изследвани в българската специализирана литература с оглед именно на МО;
5. Принос представлява поставянето на науката за МО сред другите социални и хуманитарни науки и търсенето на връзката между тях;

6. Принос представлява изследването и подчертаването на ролята на новите, нетрадиционни участници в съвременните МО, които се опитват да „изместят“ традиционния участник в МО – държавата и междудържавните организации;
7. Приносен момент има задълбоченото изследване на Теорията на международните отношения като водещ дял в науката за МО и нейната роля при изследването на МО;
8. Принос представлява не самоцелното изследване на по-важните водещи теоретични направления и школи, а изследването им в конкретната сложна международна обстановка на двуполусно противопоставяне;
9. Обособяването от автора на определен кръг теоретични направления в науката за МО, които според него са основни за обяснението на явленията в МО след края на Втората световна война, както и разглеждането на възгледите на водещите съвременни изследователи в тази област също имат приносен характер;
10. Използването на оригинални източници, които авторът е имал възможност да ползва по време на специализациите си във водещи академични институции, и които привлича при написването на труда, повишава неговата стойност и качества и представляват принос за българската наука;
11. Принос е критичното осмисляне на основни понятия и категории от областта на теорията на МО, което е особено важно и полезно за българската академична традиция в това направление и се явява необходимо и полезно за българските изследователи, практикуващи дипломати, експерти по външна политика, сигурност и МО;
12. Изследването на проблемите в международната система в периода на Студената война с разглеждане на новите теоретични школи, които се появяват през този период и се опитват да обяснят промените в световната система в двуполусния свят също претендира за теоретичен принос;
13. Използването на интердисциплинарни подходи от автора при изследване на различните аспекти на сложните процеси в двуполусната система допринася за по-точно определяне на характера и същността ѝ.

14. Авторът подчертава правния аспект на международните отношения, като очертава не тяхната зависимост от правото, а свързаността и взаимното влияние на правото и МО. Водеща роля в тези отношения, има не правото, а МО.
15. Анализът на интересите, целите и задачите на победителите във Втората световна война при създаването на ООН като гарант на международния мир и сигурност и запазване на установеното международноправно статукво добавя авторовото виждане към съществуващите вече публикации в българската юридическата литература и друга специализирана литература;
16. Поставен е акцент върху въпроса за ядреното оръжие и е направен анализ на опасностите от ядреното оръжие, последиците за сигурността и тяхното влияние върху МО;
17. Като анализира опитите за определяне на понятието „агресия“, започнали още със създаването на Обществото на народите и не намерили категоричен и достатъчно ясен израз и в Устава на ООН, авторът прави извода, че това обстоятелство поражда практически проблеми във връзка с компетенциите на Съвета за сигурност на ООН при решаване на конкретни случаи в МО за определяне дали и с използването на какви критерии действията на една държава могат да се квалифицират като „агресия“ или не.
18. Принос представлява анализа и изводите, свързани със значението на многобройните международни договори, споразумения, както и на множество други актове, имащи предимно политически характер и последиците им за международната политика в изследвания период. Подчертава се, че невинаги предварително може да се определи дали един политически или един правно-нормативен акт може да окаже по-голямо влияние на МО;
19. При разглеждането на проблема на националната, регионална и глобална сигурност авторът посочва множеството публикации в България и на основата на интердисциплинарния подход за изследване на проблема предлага свой, различен поглед върху проблема.
20. Авторът е подбрал и анализирал едни от най-важните международни кризи в изследвания период (напр. Берлинските кризи, Суецката криза,

Кубинската криза), които демонстрират усилията на свръхдържавите да ги преодолеят по дипломатически път в условията на ядрената ера, като прави извода, че тази политика е правилна и на практика се оказва резултатна в по-голяма степен, отколкото решаването на кризите чрез конфликт.

21. В съвременната международна среда са посочени и са разгледани новите опасности за сигурността – тероризъм, вътрешнодържавните конфликти, киберпрестъпленията и др.
22. При разглеждането на ролята на глобализацията, не само за себе си, а в контекста на проблемите на сигурността на национално, регионално и универсално равнище, както и в аспекта на проблема за защитата на човешката сигурност, се защитава личното мнение на автора за значението на този процес и неговото влияние върху състоянието на съвременните МО;
23. Авторът защитава тезата си за решаващата роля на Великите сили в историята и в развитието на международните отношения, както и изключително важната роля на двете свръхдържави – САЩ и СССР в периода на Студената война в международната политика, а в момента – за мястото на единствената свръхдържава – САЩ в световната политика;
24. В изследването е откроеана нова тенденция през последните десетилетия - тенденцията за създаване на многополюсен модел на съвременната система на МО като се посочва, че остава открит въпросът дали това е период на нова – „втора Студена война“. Обосновава се становището, че военното превъзходство и територията не са решаващи фактори вече в такава степен за разглеждания период в МО, в каквато са били в предходни системи, а все по-голямо значение придобиват постиженията на научно-техническия прогрес и високите технологии.
25. Като разглежда теорията за силата и за „силовата политика“ и нейното практическо приложение, авторът застъпва становището, че тя е компрометирана в известна степен в новите условия; смята, че в политическата мисъл и политическата практика се отхвърля идеята за решаване на спорове, особено между Великите сили – чрез използване на сила, т.е. чрез война, която би означавала унищожаване на цивилизацията в епохата на ядреното оръжие.

26. Без да отрича основната роля на държавите като главен актьор на международната сцена в разглеждания период, авторът защитава тезата, че полето на влияние на държавата има тенденция на стесняване в резултат на функционирането на междудържавни регионални, или глобални организации, международни неправителствени организации, транснационални икономически корпорации, финансови и банкови институции и др., на международната политическа сцена.
27. Авторът приема също, че отделни индивиди във от качеството им на носители на представителна власт, могат да влияят на международните отношения, т.е. в личен план.
28. Принос представлява и разглеждането на проблема за правата на човека, човешката сигурност в условията на международната система след края на Студената война в аспекта на МО – проблем, който е останал в известна степен встрани от вниманието и интереса на редица български изследователи, занимаващи се преди всичко с международноправния аспект на проблема.
29. Като разглежда теориите за намеса на една държава във вътрешните работи на друга държава с цел хуманитарна /хуманна/ защита на нейни граждани, авторът подчертава, че това може да бъде само правно регламентирана дейност – така, както тя е уредена в Устава на ООН и в последващи актове на ООН и че тази намеса, ако не е разрешена от Съвета за сигурност на ООН или санкционирана впоследствие от него при ситуация на неотложност, по същество ще бъде акт на агресия. Изводите на автора за това негово мнение са подкрепени с редица примери от международната практика.
30. Според автора е недопустима намеса във вътрешните работи на една държава от формални или неформални групи, организации, движения, без санкция на Съвета за сигурност на ООН или с последваща санкция при неотложен случай независимо от това, че те могат да имат реална защита на гражданите на съответната държава.

По-важни приноси с практическа насоченост:

1. Разглежданите проблеми в дисертационното изследване, поради интердисциплинарния характер и същност на МО, представляват практически интерес за сравнително широк кръг институции и лица.
2. Изследването може да бъде полезно по-конкретно при определянето на външнополитическия курс на държавата, при подготовката на стратегията, тактиката на съответните държавни органи;
3. При определяне политиката на държавата в областта на сигурността и подготовката на силите за сигурност;
4. При осигуряване подготовката на административен състав за работа в национални органи и участие в международни организации и форуми;
5. Анализите и изводите на международната политика в разглеждания период могат да бъдат използвани и за учебно-методически цели. В по-широк план дисертационното изследване може да се ползва и от юристи по някои правни дисциплини, както и от икономисти, социолози, политолози, историци и международници.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

I. Отделни глави от монографии

1. Бояджиева, Надя. Международни отношения, София: Албатрос, 2017. Глава първа: „Науката за международните отношения“, стр.33-159, *(под печат)*
2. Бояджиева, Н. Международни отношения, София: Албатрос, 2017; Глава седма: „Международните отношения в периода на Студената война (1945–1991)“, стр.431-602, *(под печат)*
3. Boyadjieva, N. „The Dissolution of Yugoslavia, 1989-1995” Глава в тритомно колективно монографично изследване: “The Fate of Communist Regimes, 1989-1991” (Съдбата на комунистическите режими 1989-1991), 2017, Harvard University Press (forthcoming), 50 стр., *(под печат)*

II. Научно-изследователски студии и статии, които се прилагат

Студия

4. Бояджиева, Н. *Науката за международните отношения в съвременния свят*. – Годишник на Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“, том XXI, Варна, 2015, стр. 165-188. *Прилага се*

Статии

5. Бояджиева, Н. *Кубинската криза и нейните геополитически последици*. - Геополитика, София, бр. 5/ 2016, стр. 150-157. *Прилага се*
6. Бояджиева, Н. *Разведряването в Европа през 70-те години на XX в. и двуполюсната международна система (някои теоретични, правни и исторически аспекти)*. – сп. Международна политика, ISSN 2367-5373, Издание на Югозападния университет, Правно-исторически факултет. год.XI, 2015, брой 2, 2015, стр.7-20. *Прилага се*
Достъпно: <http://www.law.swu.bg/ip/mod/data/view.php?id=18>
7. Бояджиева, Н. *Международната сигурност и съвременната концепция на ООН за мироопазването*. – В: ООН: исторически традиции и съвременно право”, Сборник научни трудове от международната конференция на Югозападния университет и Института за правни науки, БАН, посветена на 70-та годишнина от създаването на ООН и 60-годишнината от приемането на Република България за неин член, Благоевград, Унив. Изд. „Неофит Рилски“, 2015, стр.264-272. *Прилага се*

8. Бояджиева, Н. *Международните отношения и сродните социални и хуманитарни науки*. – В: „Studia Juris“, ISSN 2757 5314, Юридически факултет на ПУ „П.Хилендарски“, кн. 2, декември, 2016, стр.1-14. *Прилага се*. Достъпно : <http://studiaiuris.com/en/17>
9. Бояджиева, Н. *Концепциите за сигурността и правата на човека в съвременните международни отношения и международна политика*. – В: “Международна политика“, ISSN 2367-5373, издание на Правно-исторически факултет, ЮЗУ „Неофит Рилски“, кн.2/2016, Благоевград, 14 стр., *под печат, прилага се заедно със служебна бележка*
10. Boyadjieva, N., *The Impact of the Cold War on the Origins and Evolution of International Human Rights Regimes*. - In: Krakowskie Studia Miedzynarodowe, N3 (VI), Krasow, 2009, pp.47-58. */Влиянието на Студената война върху произхода и еволюцията на международната система на правата на човека/. на англ. език, прилага се*
11. Бояджиева, Н., *Митове и реалности в международните отношения през XX век.* В: История, митология, политика. Съст. Д. Колева, К. Грозев, С., 2010, Университетско издателство „Кл. Охридски“, с.330-334. *Прилага се*

III. Публикации по темата на дисертационния труд, публикувани след на научно-образователната степен „доктор“ /ВАК, 1999/, не се прилагат:

1. Boyadjieva, N. *The Kosovo Crisis: The International Community and the Challenges of Humanitarian Intervention (Some Legal Aspects and Pragmatic Approaches)*”, (co-author K. Grozev). In: - *An Era of Human Rights. Legal Essays in Honor of Jo Carby-Hall*. (Ed. D. Ryland), Barmarick Publications, Enholmes Hall, Patrington, East Yorkshire, England, 2006, pp. 119-138 , *глава в колективна монография, на англ. ез.*
2. Бояджиева, Н. *Медиите след победителите в разкъсана Югославия*. - История, , кн. 3- 4, 2000, С., с. 20-43 */студия/*
3. Boyadjieva, N., *Cold War Traditions and Legacies: Yugoslavia in the Balkan strategy of the United States 1945-1989*. In: *International Conference Cold war in the Balkans: History and Consequences, Proceedings*, 2000, Plovdiv, p.6-7, *на англ. език*
4. Бояджиева, Н. *Некоторые аспекты внешнеполитической ориентации Югославии при Тито и после*. В: - *Ученые записки Бакинского славянского университета. Серия общественно-политических наук. №1*, 2011, Баку, - *Bakı Slavyan Universitetinin Elmi əsərləri, ictimai-siyasi elmlər seriyası, №1*,

Ваки, 2011, стр.97-106. /Някои аспекти на външнополитическата ориентация на Югославия по времето на Тито и след него/. *на руски език*

5. Boyadjieva, N., Methodological Problems and Practical Issues of Human Rights Education and Responsible Living. - In: Enabling Responsible Living PERL's International Conference Istanbul. Conference Papers 2011, pp.239-254 /Методологически проблеми и практически въпроси на образованието по права на човека и отговорен начин на живот / достъпно на: [http:// www.projects.org](http://www.projects.org) на *англ.език*
6. Boyadjieva, N., The US and the Dissolution of Former Yugoslavia: the Case of Bosnia and Herzegovina. In: Essays in American Studies. Cross-Cultural Perspectives (ed. by M. Danova), Sofia, 2001, pp. 181-188. /Съединените щати и разпадането на бивша Югославия: случаят Босна и Херцеговина. / В: Essays in American Studies. Cross-Cultural Perspectives (ed. by M.Danova), Sofia, 2001, pp. 181-188. *На англ.ез*
7. Boyadjieva, N., Ethnic Identities and Post-War Reconstruction: The US and the Impact of International Intervention in the War in Bosnia and Herzegovina. Proceedings from the Third International Symposium on Ethnic Identities and Political Action in Post-Cold War Europe, Xanthi-Greece, August 16-19, 2001, p.87-99 /Етнически идентичности и следвоенно възстановяване: Съединените щати и ролята на международната намеса във войната в Босна и Херцеговина/. *На англ.ез.*